

Kulturminnedokumentasjon Stadionveien 10, Bergen kommune.

Dokumentinformasjon

Oppdragsgiver: Damgårdslunden 15 AS

Tittel på rapport: Kulturminnedokumentasjon Stadionveien 10, Bergen kommune

Oppdragsnavn: Detaljplan Damsgårdslunden

Oppdragsnummer: 645074-01

Utarbeidet av: Kjersti Ingolvsdotter Vevatne, Ketil Rage

Oppdragsleder: Henning Stakseng

Tilgjengelighet: Åpen

03	02.06.25	Kulturminnedokumentasjon	KIV, KR	AS
02	13.01.2025	Kulturminnedokumentasjon	KIV, KR	AS
01	17. des. 2024	Kulturminnedokumentasjon	KIV, KR	AS
Ver	Dato	Beskrivelse	Utarb. av	KS

Forord

I forbindelse med plan om detaljregulering for Damsgårdslunden, er det stilt krav om kulturminnedokumentasjon for Stadionveien 10, en automatsentral for Telegrafverket (nå Telenor).

Kulturminnedokumentasjonen for bygget er beskrevet etter en tilpasset versjon av byantikvarens to maler for dokumentasjon av bygninger og bygningsmiljø.

Kulturminnedokumentasjonen er utarbeidet av Asplan Viak AS ved sivilarkitekt Ketil Rage, interiørarkitekt Lina Haveland, og ansvarlig for fagområdet kulturmiljø i Asplan Viak AS, arkeolog Kjersti I. Vevatne. Astrid Storøy har vært kvalitetssikrer.

Bergen, 27.06.2025

Henning Stakseng

Oppdragsleder

Astrid Storøy

Kvalitetssikrer

Innholdsfortegnelse

1. Innledning	4
1.1. Bakgrunn	4
1.2. Beliggenhet	4
1.3. Planstatus	5
2. Områdets historie	7
2.1. Damsgård	10
2.2. Strandstedet Laksevåg sentrum	11
2.3. Villastrøkene på Øvre Damsgård	12
2.4. Arbeiderboligene i mellom- og etterkrigstiden	14
2.5. Krigskulturminner fra andre verdenskrig	14
2.6. Automatsentralen	16
3. Bygningshistorikk	19
3.1. Opprinnelig situasjon	20
3.2. Endringer	26
4. Foto	34
5. Avslutning	41
5.1. Historisk lesbarhet og egenverdi	41
5.2. Sårbarhet og potensiale	43
5.3. Handlingsrom og muligheter	44
Kilder	45

1. Innledning

1.1. Bakgrunn

Denne kulturminnedokumentasjonen omhandler Stadionveien 10, en automatsentral oppført i 1959-1960 for Bergen telefonanlegg. Bygget ligger i dag på gnr. 154, bnr. 68 og 392. I byggesaksarkivet er det omtalt som «Laksevåg telehus», «Laksevåg sentral» og «Automatsentral for Bergen telefonanlegg». Kulturminnedokumentasjonen er basert på kjent kunnskap om byggets historiske utvikling og tilstanden i dag. Bygget inngår ikke i Telenor sin verneplan.

Kulturminnedokumentasjonen er utarbeidet på grunn av planen om detaljregulering med formål bolig på tomten. Planarbeidet er ikke startet enda.

1.2. Beliggenhet

Området ligger i Laksevåg bydel, like nordøst for Damsgård hovedgård, og ned mot Kringsjåveien. Bygget og tomten ligger på Laksevåg, som fram til 1875 var del av Askøy herred, men skilt ut som egen kommune i 1918. Kommunen ble del av Bergen i 1972.

Eiendommene gnr 154 bnr 68 og 427, samt del av bnr 392, er lokalisert like ved Damsgård hovedgård, og har en størrelse på ca 4 500 m². Situasjonsplanen viser at adkomsten inn til eiendommene gikk via avkjøring fra Stadionveien, nordvest for tomten. Det er den samme adkomsten som benyttes i dag.

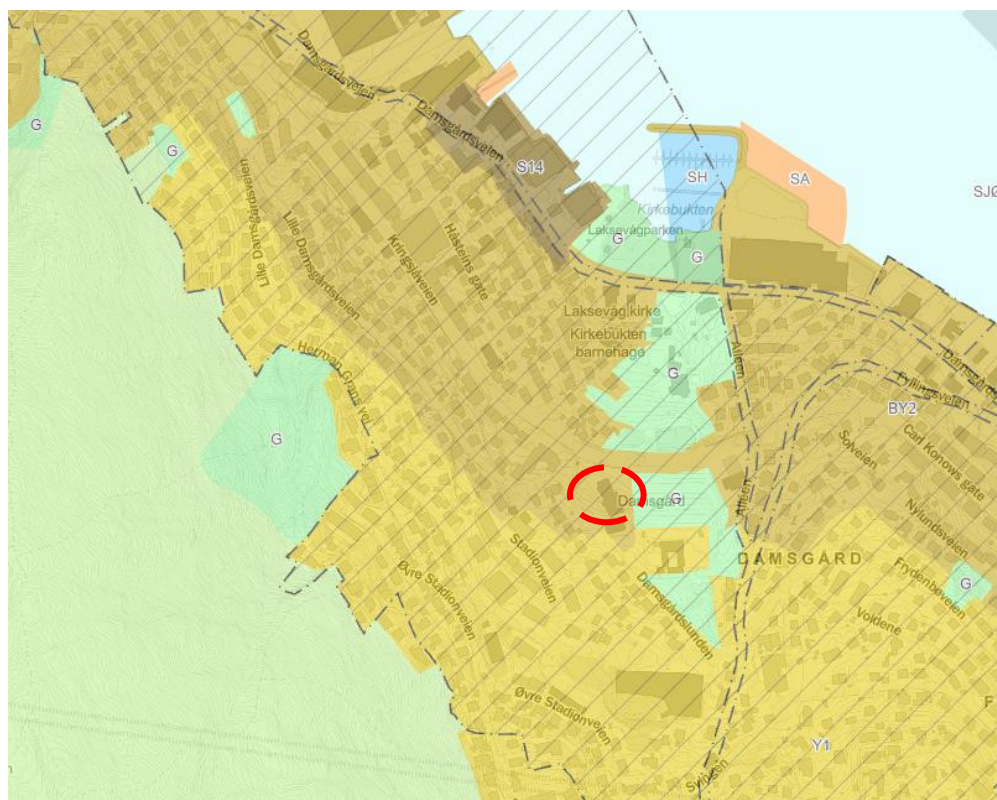
Figur 1-1. Kartutsnitt som viser aktuelt bygg (markert med pil)

1.3. Planstatus

Kommuneplanens arealdel 2018-2030 for Bergen kommune (vedtatt i bystyret 19. juni 2019) har generelle bestemmelser og retningslinjer for kulturminner og kulturmiljø. I bestemmelsen § 12 Kulturminner og kulturmiljø (pbl § 11-9 nr. 7) formål står det:

«Kulturminner skal ivaretas i samsvar med kulturminnelovens intensjon. For Bryggen gjelder også Verdensarvkonvensjonen. Bergens historiske særpreg skal tas vare på og videreutvikles.»

Det er knyttet flere bestemmelser til formål, og i tillegg kommer bestemmelser til hensynssoner og bestemmelsesområder (pbl § 11-8 og kartforskriften) som § 35.5 Kulturmiljø (H 570), § 36.2 Båndlegging etter lov om kulturminner (H 730) og § 38.3 Historiske områder (pbl § 11-9 nr. 5) (#4 - #9).

Figur 1-2. Utsnitt fra kommuneplan for Bergen, med rød sirkel for tomten som er utgangspunkt for denne dokumentasjonen.

Tomten er i kommuneplanen vist som Sentrumsformål og byfortettingssone (BY2). Den grenser inn mot grønnstruktur foran Damsgård. Boligområdene sør for, og ovenfor tomten

er avsatt til ytre byfortettingssone. Tomten inngår også i hensynssone for Laksevåg historisk senter (skrå skravur i kartet over).

Det er gitt generelle bestemmelser i § 12 *Kulturminner og kulturmiljø*. I tillegg omhandler § 8 *Arkitektur og byform* steders egenart – der det er det ønskelig med videreføring av historiske strukturer og kulturminner.

Kommuneplanen har nedfelt generelle retningslinjer til hensynssoner H 570:

«§ 35.5: Kulturmiljø og historisk bebyggelse skal sikres og ivaretas. De karakteristiske trekkene ved bebyggelse, bebyggelsesstruktur og kulturlandskap definerer områder og gir det særpreg. Det skal derfor tas spesielle hensyn til dette ved søknad om tiltak og endret arealbruk.»

Bestemmelsesområde (#6) for Laksevåg inngår i H 570-1. I dokumentet «Utfyllende informasjon om hensynssoner for bevaring av kulturmiljø (H 570)» er følgende påpekt for H 570_1:

- Områdets identitet og særpreg i struktur og arkitektur må opprettholdes og videreføres.
- Industriebbyggelse med tilhørende strukturer som ikke er i bruk kan gis nytt formål dersom dette ikke medfører inngrep/forringelse av verneverdige fasader og ellers verneverdige kulturhistoriske konstruksjoner
- I plan- og byggesaker som berører kulturminner og kulturmiljøet skal Byantikvaren gi en vurdering av tiltakets konsekvens med hensyn til kulturminneverdi

Kulturmiljøplan Bergen, «Identitet med særpreg», 2021 – 2025. «Identitet med særpreg» er en tematisk kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljø. Bystyret har vedtatt kulturminnestrategien (1), planens beskrivende del (2) og handlingsdelen (3).

Kulturmiljøplanen skal bidra til å:

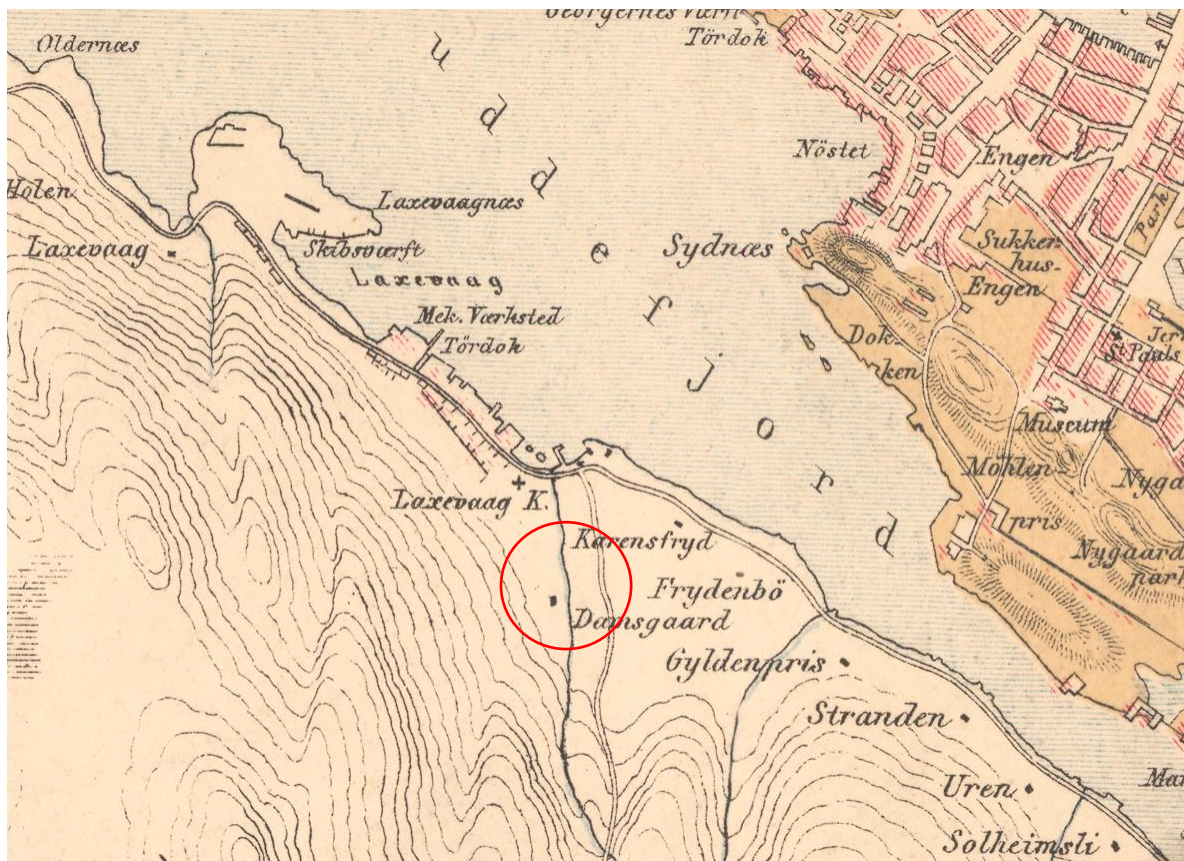
- Avklare kommunens strategi for forvaltningen av kulturminner og kulturmiljøer og bidra til samarbeid og felles forståelse.
- Gi en helhetlig og strukturert oversikt over kulturminner og kulturmiljøer, tema og typologier.
- Være et godt verktøy for kommunens saksbehandling i plan- og byggesaker og være et godt informasjonsverktøy for publikum.
- Gjennom handlingsdelen foreslå konkrete og gjennomførbare tiltak for videre registrering og analyser, forvaltning og formidling av kommunens kulturmiljø.

2. Områdets historie

Laksevåg avgrenses av Byfjorden/Puddefjorden i nord, Vattlestraumen i vest, Grimstadfjorden i sør og bydelene Fyllingsdalen, Årstad og Bergenhus i øst.

Det er ikke kjente forhistoriske arkeologiske funn i eller nær planområdet, men beliggenheten ned mot Puddefjorden tilsier at området må ha vært bebodd. De bosetninger og spor som trolig har vært her, er tapt eller ikke påvist. Rundt år 1500 eide Munkeliv kloster Håstein (Damsgård). Dette var største gården på Laksevåg, og som reformasjonen ble krongods. Det antas at Laksevågneset var en egen gård.

Den sørlige bredden av Puddefjorden lå lenge som et område utenfor byen, med landbruksareal, husmannsplasser og en helt annen bebyggelsesstruktur enn byen.

Figur 2-1. Kart fra 1883 som viser Damsgård og sørsiden av Puddefjorden med en annen bebyggelsesstruktur enn byen. På Laksevågneset ser man at verftsindustrien har etablert seg. Damsgård er markert med rød ring
Kilde: kartverket.no

Gårdene langs Puddefjorden ble ryddet på slutten av 1600-tallet fram til tidlig på 1800-tallet. I siste halvdel av 1700-tallet ble utmark i området stukket ut og solgt til velstående bergensere som bygget sine lystgårder fra Solheimsviken i sørøst til Gravdal i nordvest. Lyststedene lå i kontrast til gårdsbebyggelsen, og de var preget av nyklassisistisk arkitektur og terrasserte hageanlegg med trebeplantede hageganger (Byantikvaren 2003). Lystgårdene gjenspeiler Bergens gullalder for handel og skipsfart hvor byens overklasse av kjøpmenn og embetsmenn stod bak byggingen. Lystgårdene fungerte som sommerhus og utfartssteder for overklassen, og husenes utforming skulle avspeilte eiernes stand og rikdom (Byantikvaren 2017: 22).

På 1800-tallet skjøt handelsnæringen i Bergen fart, noe som førte til industrialisering langs vestsiden av Puddefjorden. Dette dreide seg om småindustri, reperbaner og flere skipsverft. Årene mellom 1850 og 1882 var treskipsindustriens storhetstid på Laksevåg. Rundt 1880-årene kom dampskipene i bruk for fullt, og nå ble jernskip mer vanlig. For å kunne konkurrere med jernskipsbyggeriene i England ble i 1882 «Graneverftet», «Laxevaags Dok» og «Laxevaags Værk» slått sammen til ett stort, moderne jernskipsbyggeri; «Martens, Olsen og Co». Den voksende verftsvirksomheten på Laksevåg medførte også utvikling av boligområdene rundt verfts- og industriområdet.

Verftsindustrien satte utover 1800-tallet et stadig større preg på strandlinjen, særlig i de daværende nabokommunene Årstad og Laksevåg (Byantikvaren 2022: 68). Fra 1880-årene økte befolkningen i området som følge av industrialiseringen, og etter hvert også langs store deler av Puddefjordens sørside. Laksevåg utviklet seg fra å være et reint jordbrukslandskap til et industriområde med arbeiderboliger. Et sentralt premiss for dette var Byfjorden og den historiske strandlinjen med gode havneforhold i vikene og vågene i området (Kulturminnegrunnlag Laksevåg 2017: 3). Ennå var fjorden den viktigste adkomstveien for besøkende, kommunikasjon og transport.

Figur 2-2. Damsgård sett fra sjøen. Foto av ukjent dato, men før 1931. Atelier KK. Kilde: Billedsamlingen UiB.

Fra midten av 1800-tallet ble det en økende grad av industriutbygging på Laksevåg som resulterte i ny boligbebyggelse. Dette ser en spesielt fra 1910-1920 da det ble laget flere veiplaner og reguleringsplaner for å møte det økende behovet for boliger i tilknytning til industrien. Bybrannen i 1916 økte også presset på boligutbygging og bedre veiforbindelser fra Laksevåg til Bergen sentrum. Småbrukene, lystgårdene og naustmiljøene som hadde preget Laksevåg ble gradvis erstattet med arbeiderboliger og virksomheter i forbindelse med skipsfart og industri. Den eldste gjenværende trehusbebyggelsen ligger i Laksevåg sentrum. Utover 1900-tallet vokste bebyggelsen ut av verftsområdene ved sjølinjen og oppover fjellsidene. Lystgårdene som før lå landlig, ble liggende i et stadig tettere boligområde og industriområde.

Den 2. verdenskrig satte et tydelig preg på bydelen, både ved bombingene på Laksevågneset og Holen skole, men også i form av tyskernes behov for areal. Bergen og Laksevåg var i utgangspunktet sentrale havner i skipsleden langs kysten, her foregikk reparasjoner og bygging av skip, og det var god jernbaneforbindelse til Østlandet (Sedal og Sperbund 2007). Derfor ble Bergen og et nøkkelområde for okkupasjonsmaktens forsvar av vestlandskysten

Laksevåg ble i 1918 skilt ut fra Askøy kommune. Etter bybrannen i 1916 måtte Bergen kommune skaffe boliger til husville familier, og reiste i den anledning brakker som nødboliger på tomten Bergen kommune hadde anskaffet seg i 1912, da kommunen

kjøpte Gyldenpris gård med strandlinje med tanke på industrivirksomhet. Dermed ble rundt 2.000 av Bergens befolkning flyttet til Laksevåg kommune.

Etter innlemmelsen av Laksevåg i Bergen kommune i 1972, ble det tidligere herredet delt i to bydeler; (Indre) Laksevåg og Loddefjord. Dette preget utbyggingen av de to områdene i årene fram mot år 2000, med to historisk ulike bymessige strøk eller stedstyper. Den første er den klassiske tette og lave byen som vender seg mot sjøen, den andre er etterkrigstidens moderne drabantby henvendt mot veien og landbaserte transportmidler (Byantikvaren 2022: 259).

2.1. Damsgård

Damsgård hovedgård (eller Jansongården) ligger i Alléen 29 (gnr. 154). Hovedgården anses for å være et av de norske hovedverkene i rokokko. Hovedgården er kanskje det best bevarte trehuset fra 1700-tallet i Europa.

Figur 2-3. Del av Damsgaard prospect av Dreier fra 1810. Kilde: Wikipedia.

Fra gammelt av het området Håsteinar – fra norrønt Håsteinar som betyr «høy sten». Navnet refererer enten til det 284 meter høye Damsgårdsfjellet, eller en gruppe med store steiner som lå nede ved strandkanten i Damsgårdsbukten. Bosetting i området kan spores tilbake til middelalderen, da det lå under Munkeliv kloster. Man antar at området ble brukt allerede rundt begynnelsen av 1100-tallet, men den første sikre etableringen er i 1427, da området beskrives i Munkeliv jordbok. I kjølvannet av reformasjonen i 1536 ble gården overtatt av kongen. Fra 1562 har Damsgård vært eid av private eiere.

Damsgaard (skrivemåte inntil 1917), ble første gang nevnt i Bergens *sagefallsregnskap* i 1643. I 1600-årene brukes gårdsnavnene Håsteinar og Damsgård om hverandre. Navnet Damsgård tror man kommer fra navnet til Dam Tønneson, en av de første eierne. På 1700-tallet ble gården tatt i bruk som lyststed. På slutten av 1770-årene fikk Damsgård hovedgård sin rokokkofasade, hestekoform samt tårnet på hovedbygget. Fasaden ble samtidig vendt inn mot innseilingen av Bergen. Det at husets fasade er større enn selve bygningen, gjør at bygningen fremstår som større enn den egentlig. Damsgård hovedgård ble åpnet som museum i 1993. Vestlandske kunstindustrimuseum eier Damsgård hovedgård, men administrasjonen ble i 2005 overtatt av Bymuseet i Bergen. Damsgård hovedgård ble fredet av Riksantikvaren i 1924.

2.2. Strandstedet Laksevåg sentrum

Den eldste bebyggelsen var selvgrodd, og bygd for ansatte ved verkstedene i området. Husene ble gjerne bygget av skipstømmerne ved verftene. Arbeidernes hus ble liggende tett ved arbeidsstedet, mange inne på selve verkstedsområdene. Flere av bolighusene hadde utleiedel, og i mange av kjellere ble det drevet småindustri og håndverk. Omkring 1880 lå det mellom 60 og 70 hus på strekningen fra Jansonmarken til tørrdokken på Tørrisneset (Fossen 1986:483), med Jansons reperbane som midtpunkt.

Den tidlige bebyggelsen bestod av små hus i hovedsakelig en etasje i en uregelmessig plassering og gruppering (selvgrodd). De ble i likhet med samtidige småhusmiljøer i Bergen, utformet etter en tradisjonell, urban byggeskikk som var rådende på Vestlandet i perioden. Etter hvert fikk de større trehusene trekk fra sveitserstilen med store takutstikk og utskårne sperreender. Dette gjelder husene oppført både før og etter 1900. Hus oppført etter 1900 får mer preg av jugendstil i volumoppbyggingen, men mange har likevel typiske sveitsertak. Samlet sett har den gamle trehusbebyggelsen mange likhetstrekk med de tette trehusmiljøene på Nordnes, Skuteviken og Sandviken. To store branner i 1880-årene førte til at Laksevåg sentrum ble regulert, og den eksisterende bebyggelsen ble strukturert i tre ujevne kvartaler. Reguleringen medførte at reperbanen ble fjernet og erstattet med Baneveien, i dag Jansonsgaten. Store deler av bebyggelsen er SEFRAX-registrert. Laksevåg kirke ble bygget i 1874–1875, og er statlig listeført.

Et grep i reguleringsplanen fra 1925 var å opprettholde landskapsrommet med grønne marker fra Damsgård hovedgård ned til sjøen. Dette har i stor grad blitt videreført frem til i dag.

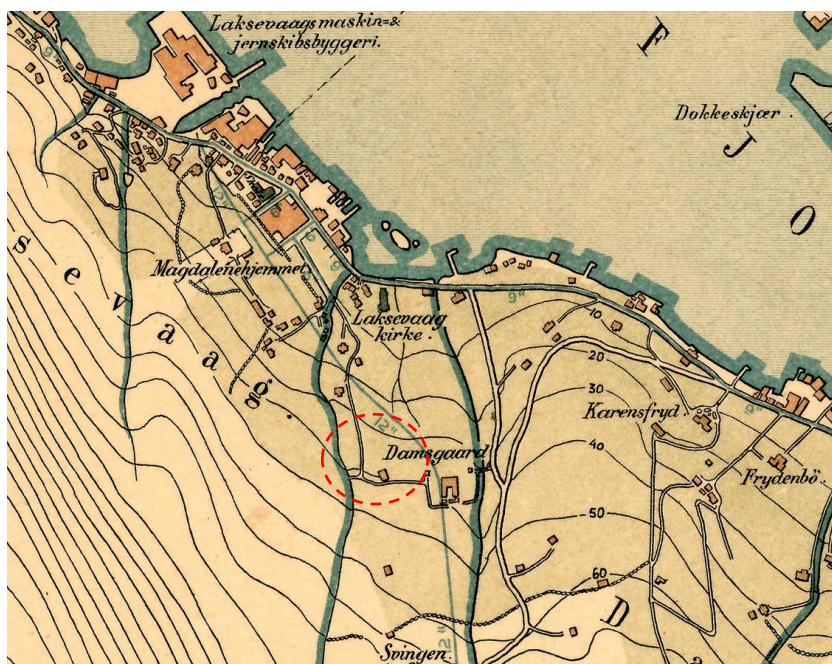
Figur 45. Kart som viser antatt alder til bygningene i den tette trehusbebyggelsen i Gamle Laksevåg sentrum. Rød linje markerer grensen for hensynsone fare i KPA, som er utarbeidet i forbindelse med brannsikring og bevaring av verneverdig trehusbebyggelse i Bergen (Kart: Marianne Aasebø, Byantikvaren 2015).

Figur 2-4. Byantikvaren i Bergen: Kulturminnegrunnlag, Strategisk planprogram for Laksevåg Damsgård, Laksevågneset, Kringsjø, Nygård og Gravdal, 2017.

2.3. Villastrøkene på Øvre Damsgård

Ved århundreskiftet var fjellsidene på Øvre Damsgård svært spredt bebygget. De første tiårene etter 1900 begynte enkelte fastboende, særlig innflyttere fra byen, å oppføre store eneboliger med hager oppover fjellsidene - særlig opp mot Løvstakkfjellet som har gode solforhold og utsikt over Laksevåg sentrum, byfjorden og byen mot øst. Selv om terrenget her er stedvis bratt, var det god plass for å kunne bygge store villaer med hager. Hele repertoaret av samtidens stilretninger innen villaarkitektur er representert, og mange kjente bergensarkitekter stod for prosjekttegningene. Arkitekttegningene viser at flere av de som finansierte byggevirksheten var embetsmenn og den øvre middelklasse i

Laksevågssamfunnet; prest, lensmann, forretningsførere, fabrikkere og offiserer. På 1970-tallet ble det neste platået i fjellsiden, Riplegården på oppsiden av Øvre Damsgård, bebygget med datidens villaer med hage, med tilgang via Monrad Mjeldesvei på Melkeplassen (kilde: Byantikvaren, 2017-1).

Figur 2-5 Kart fra 1907. Området der telefonsentralen seinere kom er vist med ring. Det er usikkert om en av bygningene i kartet kan være våningshuset som ble flyttet. Kart: O. Ingstad, S. Lunde. Kilde: kartverket.no

Figur 2-6. Utsnitt av foto med ukjent dato, før 1931. I venstre bildekant er Damsgård hovedgård, og i høyre kant ned mot Puddefjorden ligger Laksevåg kirke. Hvit pil viser bygget som antas å være våningshuset som sto ved automatsentralen fram til 1962. Atelier KK. Kilde: Billedsamlingen, UiB.

2.4. Arbeiderboligene i mellom- og etterkrigstiden

Befolkningsvekst og den store bybrannen i Bergen sentrum i 1916 førte til bolignød, økende trangboddhet og et voldsomt press i boligmarkedet i byen og på Laksevåg. I årene 1910 til 1920 ble folketallet i området mellom Gyldenpris og Laksevågneset fordoblet. Dette førte til at bebyggelsen vokste ut av området ved Kirkebukten og oppover fjellsidene. Laksevåg bygningskommune engasjerte seg i boligbyggingen på ulikt vis, men hovedsakelig ved tilrettelegging av tomter for private. Kommunen forsøkte også å føre sosial boligpolitikk ved å garantere for en viss andel av hva et hus kostet for boligbyggerne. Resultatet ble oppføring av en robust arbeiderbebyggelse i mellomkrigstiden med store flermannsboliger i de bratte fjellsidene, med utsikt over det gamle sentrum og verftsindustrien ved sjøen (kilde: Byantikvaren, 2017-1).

Figur 2-7. Bilde fra 1963 – Våningshus bak automatsentralen er borte. Widerøe's flyveselskap A/S Kilde: Billedsamlingen, UiB.

2.5. Krigskulturminner fra andre verdenskrig

Rollen som strategisk viktig ubåtbåthavn for okkupasjonsmakten var direkte årsak til at Laksevåg ble en av landets mest krigsherjede kommuner. Innenfor planområdet er det

bevart en unik og helhetlig samling okkupasjonshistoriske bygningsmiljøer med stor historiefortellende verdi. Det er også bevart en rekke sivile bygninger som det knytter seg okkupasjonshendelser til. I tillegg har bygningsmiljøene vært sentrale for Laksevåg-samfunnet i etterkrigstiden, da de har vært i kontinuerlig bruk og i offentlig eie.

Forlegning Jansonsmarken (Werft Gemeinschaftlager I) lå på Jansonmarken mellom Laksevåg kirke og Damsgård hovedgård.

Figur 2-8. Utsnitt fra nasjonal database Askeladden, med flyfoto fra 1948. Her ser man grunnmurene etter brakkeene i Jansonsmarken. Gule markeringer viser gjenstående krigskulturminner. Messebygget er markert med rød ring. Damsgård hovedgård ligger lengst i sør

Ved Damsgård lå den tysk forlegning (ID 2192902) bestående av 10 brakker og en messebygning, fordelt på fire brakker på jordet i front av Damsgård Hovedgård, og seks brakker på jordet sør for Laksevåg kirke. Forlegningen ble bygd for ubåtfagarbeidere og ingeniører, i hovedsak tyske. I tilknytning til forlegningen ble det bygd en kombinert tilflukts - og luftvern bunker, en såkalt *Hochbunker*, med luftvern skyts på taket. Den store trappen opp mot Damsgård Hovedgård ble bygd for gjennomgang til øvre del av forlegningen og til messebygget, Damsgårdslunden 15 (dagens «speiderhus»). Etter krigen overførte Direktoratet for fiendtlig eiendom brakkeene til Laksevåg kommune, og de

ble tatt i bruk som bolig og skole. Da ny skole sto klar i 1954 (Håstein), ble brakkene revet, med unntak av messebygget (ID 212902-03), trapp til Kringsjøveien (ID 212902-02), bunkeren «Trappehuset» (Laksevåg Lokalmuseum (ID 212902-01) og en grunnmur like ved trappen opp til Kringsjøveien (Sedal og Sperbund (2007). I dag brukes det tyske messebygget ved Damsgård hovedgård som speiderhus.

Figure 2-9. Speiderhuset. Foto: Byantikvaren i Bergen

2.6. Automatsentralen

Norsk telekommunikasjonshistorie startet i 1855 med etableringen av Kongelige Elektriske Telegraf – som siden fikk flere navn, bl.a. Telegrafverket og Telenor. Navneskifte til Televerket skjedde i 1969 da de begynte å sende data over telenettet.

Norge hadde på begynnelsen av 1800-tallet et optisk telegrafsystem, som tilhørte militærvesenet, med signalstasjoner langs store deler av kysten. Dette systemet forfalt etter 1814. Etter at den elektriske telegrafen var kommet i bruk i Europa, ble det i 1852 nedsatt en kongelig kommisjon, som året etter foreslo å anlegge et nett av elektromagnetiske telegraflinjer. I 1854 ble det bevilget midler til utbygging. Telegrafverket startet sin virksomhet 1. januar 1855 med en telegraf-forbindelse mellom Oslo og Drammen. Samtidig begynte arbeidet med å anlegge telegraflinjer og -stasjoner flere steder i landet. I 1857 var det trukket linje langs kysten fra Mandal til Bergen. I 1857 ble Telegrafvæsnets Bergens telegrafdistrikt opprettet. I 1859 var linjen fra Christiania-Lillehammer-Gjøvik-Lærdal forlenget til Bergen.

I 1880 åpnet International Bell Telephone Company det første norske telefonanlegget med sentraler i Kristiania og Drammen. Selskapet drev etter konsesjon av kommunene.

Ikke lenge etter ble det opprettet lokale telefonforeninger og -selskaper som private kooperativer i flere kommuner rundt om i Norge. Interessen for den nye oppfinnelsen var stor i Bergen. Selskapet hadde konsesjon fra staten til å knytte områder utenfor byen til telefonnettet. Bistasjoner ble åpnet på Hop 1894 (nytt anlegg 1935) og Osøyri 1901. Kronstad telefonsentral ble åpnet 1929, Sandviken sentral 1938. Seinere kom det også sentraler på Stend, Alvøen, Arna og Salhus (Bergen byleksikon).

Rikstelefon/telegraflinje mellom Kristiania og Bergen ble påbegynt i 1896. Fra omkring århundreskiftet kom staten sterkere med, og Telegrafverket overtok etter hvert i alt 200 private telefonanlegg. I løpet av første halvdel av 1900-tallet bygde Telegrafverket ut et landsomfattende rikstelefonnett. I årene etter første verdenskrig hadde Norge en av de høyeste telefontetthetene i verden etter Danmark, Sverige og USA. Automatiseringen av lokaltelefonen startet tidlig, og teknologisk lå Norge i det europeiske toppskiktet frem til slutten av 1920-tallet (Espeli 2024). I 1946 hadde Bergen Telefonkompani 4 store og 3 mindre automatsentraler, med 14 600 telefonnummer (Wikipedia). Avtale om Telegrafverket sin overtagelse ble signert i 1947.

Det ble laget standarder for automatiserte landstelefonsentraler i ulike størrelser. I løpet av 1960- og 1970-årene ble det mer vanlig å ha telefon, og det ble bygd svært mange nye automatsentraler for å møte etterspørselen. De digitale sentralene kom i 1990-årene.

Verneplan for Telenor sine bygninger og installasjoner (1998), utviklet i samarbeid med Riksantikvaren, omfatter 9 automatiske telefonsentraler, i tillegg 16 bygg som omhandler effektivisering og masseproduksjon. Automatsentralen ved Damsgård inngår ikke i verneplanen, og er heller ikke prioritert for vern i regionale og lokale verneplaner.

Figur 2-10. Flyfoto fra 1970. Automatsentralen har nå stått i 12 år. Grunnmurene etter tyskerne sin leir er ryddet bort, og våningshusene som lå øst og vest for sentralen er fjernet. Kilde: Askeladden, Riksantikvaren.no

Tilbygget til automatsentralen som kom mellom det opprinnelige bygget og «speiderhuset» er synlig i flyfoto fra 1985.

3. Bygningshistorikk

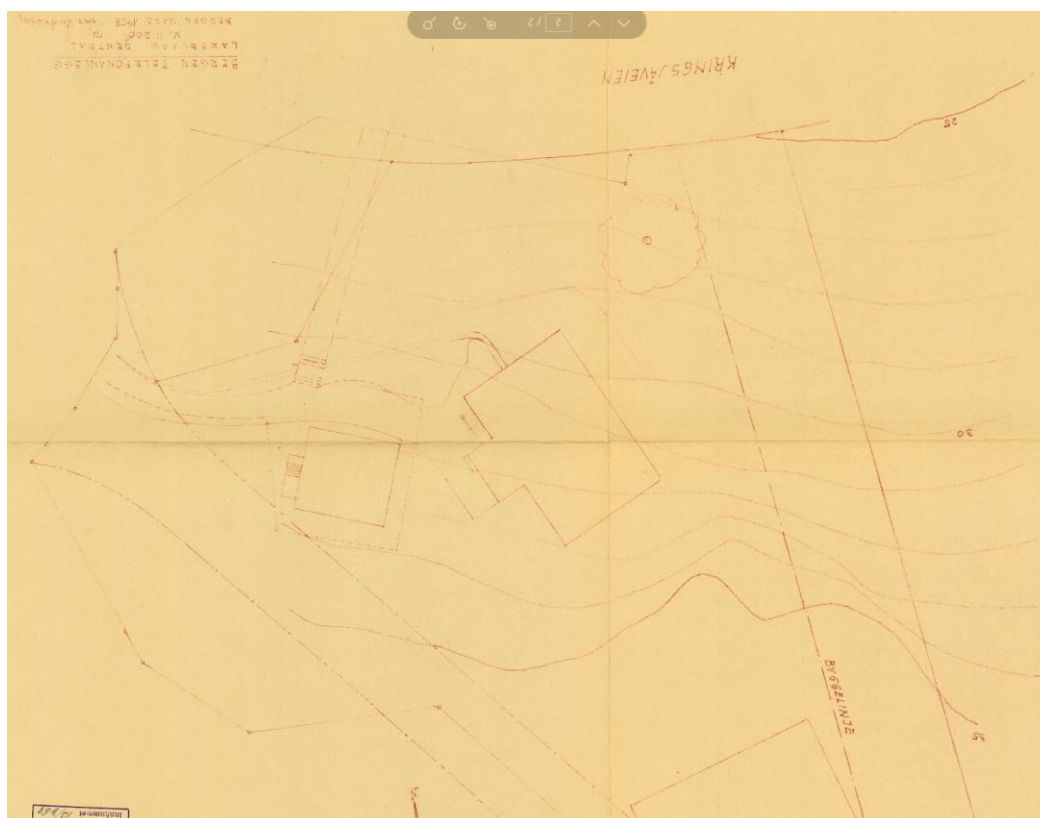
Automatsentral for Bergen Telefonanlegg, Laksevåg sentral, Stadionveien 10 (i dag gnr. 154, bnr. 68/ 392), Laksevåg. Bygningen ble oppført i 1959-60 for Telegrafverket Bergen Telefonanlegg. Arkitekt var Peter Andersen. Andersen var også arkitekt for en tilsvarende bygning for Televerket Bergen Teleområde, adresse Adolph Bergs vei 27, Sletten.

Figur 3-1 Flyfoto fra 1951. Området der automatsentralen ble oppført er markert med rød sirkel. Øst for tomten ser man grunnmurene etter tyskerne sitt anlegg. Man ser også to våningshus som i dag er borte, ett tett ved Kringsjøveien, om lag der det i dag er et busstopp, og ett vest for tomten der det i dag er p-plass. Kilde: Askeladden, Riksantikvaren.no

3.1. Opprinnelig situasjon

Våningshus: På tomten sto det opprinnelig et eldre våningshus, omtalt i byggesaken som «*eldre bebyggelse på samlet 303 m².*» Byggeanmeldelsen er datert mars 1958. I søknaden går det frem at areal av nybygg, samlet gulvflate i alle etasjer var på 203,20 m². Det ble først søkt om plassering av automatsentralen «8 m fra vei. Fra nabo 10 m (som reg. byggelinje angir). Til nærmeste hus 19 m» (kilde: Byggesak, Bergen kommune). Bygningsrådet aksepterte ikke den første plasseringen, og reguleringssjefen drøftet saken med telefonanlegget og rådmannen. I brev fra Peter Andersen til bygningssjefen i Laksevåg skriver han, i henvisning til diskutert plassering: «*Telefonanlegget kan ikke akseptere den endrede plassering, som i telefonteknisk henseende vil gi en utilfredsstillende løsning henset til senere utvidelser*». Resultatet og forutsetningen for oppførelse ble en ny plassering hvor det gamle våningshuset ble flyttet ovenfor den offentlige vei. Vedtak datert 8.mars 1958.

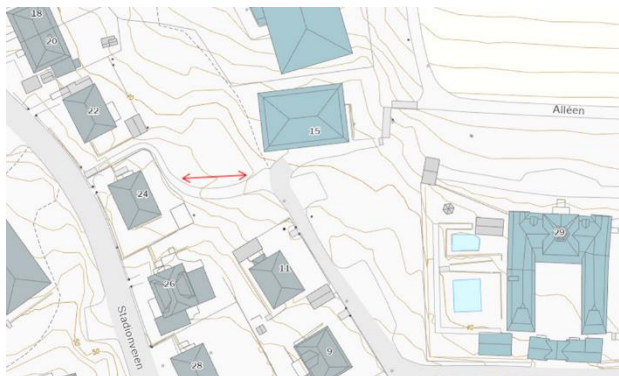

Figur 3-2 Situasjonsplan i Byggesak, Bergen kommune. Bygget ble flyttet etter tilbakemeldinger fra kommunen, fra en plassering nærere veien til der bygget står i dag.

Våningshuset ble flyttet i årene 1962-63 til en plassering nærmere veien enn der det opprinnelig sto. Det er ikke kjent hvor det ble flyttet til. Det er usikkert om bygningen faktisk ble flyttet.

Løe, Damsgård Hovedgård: Sørvest for automatsentralen finnes i dag en ca. 10 meter lang mur av stablet naturstein med store dimensjoner - se kartillustrasjon til høyre. Muren har rast ut enkelte plasser. Det er voller på hver side av muren.

Et eldre foto fra 1894 viser at det har stått en antatt driftsbygning (løe) tilhørende Damsgård Hovedgård på denne tomte.

Figur 3-3. Damsgård Hovedgård med driftsbygning (løe) i 1894 (rød sirkel). Foto: Knud Knudsen. Kilde Marcus UiB.

Eldre flyfoto og kart nedenfor, fra 1907 og 1941, bekrefter at murrestene har vært en del av grunnmuren til løa. Også på nyere kart viser koter i terrenget hvor bygningen har stått. Den eldste beskrivelsen som er funnet er fra branntakst 1867, men løa kan være eldre. Bygningen var en kombinert fjøs- og løebygning, med fjøs av gråsteinsmur med utvendige mål ca. 15 x 10 m, og løe i loftsetasjen av tre, under et bratt saltak (kilde: Vestland fylkeskommune KFO - Arealplan).

Alle lyststedene rundt Bergen var i utgangspunktet gårdsbruk, med våningshus, driftsbygninger, steingjerder med mer som hørte til et vestnorsk gårdsbruk.

Figur 3-4. På kart fra 1907 og 1941 viser driftsbygningen vest for Damsgård Hovedgård.. Kilde: Bergenskart.

Det er ukjent når bygningen ble revet. Foto fra 1930 viser at løa da sto uendret, mens flyfoto fra 1948 viser at bare grunnmuren er igjen. Mye tyder derfor på at den ble revet av tyskerne under andre verdenskrig i forbindelse med oppføringen av Messebygget. På flyfoto fra 1949 er det etablert en gangvei over deler av løas kjeller. Senere bilder fra 1951 viser at gangveien kan ha vært flislagt (kilde: Tidligere nabo jf uttalelse oppstartsmøte datert 27.04.2025). Se også figur 3-7 fra slutten av 1950-tallet.

Figur 3-5 Flyfoto fra 1948 som viser at bare grunnmuret etter løa står igjen. Her er adkomsten lag sør for grunnmuren. Kilde: 1881 Kart.

Figur 3-6 Øverst flyfoto fra 1951 som viser ny adkomst over fjøsruinen. Nederst flyfoto fra 1985 som viser omrisset av muren. Kilde: 1881 Kart.

Det er i dag lite igjen av grunnmuren, med unntak av den øvre, sammenraste veggen. Flyfoto fra 1985 viser en antydning av større deler av muren.

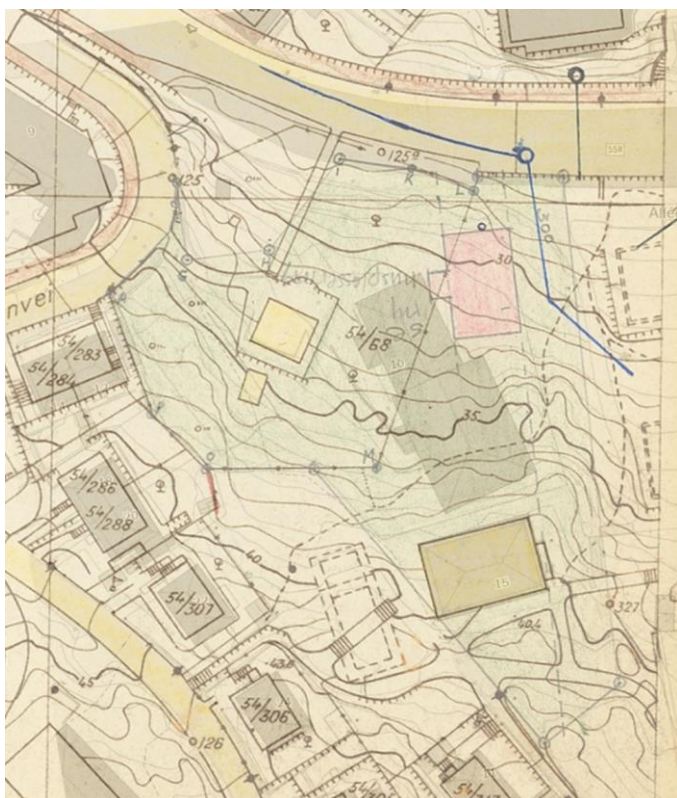
Mye, høy vegetasjon tilsier at det er vanskelig å si hvor mye som står igjen av muren. For mer informasjon vil det være nødvendig med en grundigere gjennomgang og oppmåling.

Automatsentralen: Bygningen er utformet i nyklassisistisk stil som et rektangulært volum, med valmet tak og uttrukket volum i vest til inngangsparti. Taket var opprinnelig valmet i begge gavlsider med uttrukket gesims på ca. 40 cm. Veggene er utført i jernbetong isolert med Siporex og grønn mineralittpuss på ytterveggene. Bygningen har detaljer som trukket gesims, portal rundt inngangsdør og overgang mellom sokkel og yttervegg i hvit mineralittpuss. Murt pipe i teglstein, delvis pusset, med gjøk plassert over toppstein. Markpuss utenpå kjellermur, rekkverk i utvendig trapp til kjeller er utført i sortlakkert smijern. Gavlvegg i sør og innervegger er oppført i tegl, med bjelker og dekker av plasstøpt betong. Trolig ble gavlvegg i sør bygget i tegl med tanke på framtidige utvidelser, som allerede var tenkt på ved byggesøknad av arkitekt og Televerket.

Vinduene følger en fast rytme på alle byggets fasader, og er kun brutt med ulik bredde mot sydøst og nordvest. Rektangulære ett- og tofags sprossevinduer i stål, med trådglass og innvendige spjeld i stål. Inngangsparti og trapperom til kjeller i sørvest, med to rektangulære vinduer i gavl til inngangsparti mot sørøst. Det er uklart om innvendige spjeld hadde en brannhemmende funksjon, eller om det var for å hindre innsyn. Opprinnelig var det en hovedinngangsdør i tre, trolig edeltre eller teak, med et mindre glass i kikkehøyde. Dør var forskjøvet mot venstre, og detaljert med en omramning av mineralittpuss i hvit mineralittpuss, lik sokkel og omramming rundt vinduer. Tilbygget til Inngangspartiet var valmet med samme vinkel som hovedbygget. Til høyre for inngangspartiet ble det laget en lysgrav for lysinnslipp i kjeller, men ikke tilstrekkelig til å etablere arbeidsplasser i kjelleretasjen. Mot nordøst er det små vindu i kjelleretasjen, plassert rett under etasjeskiller mellom kjeller og 1. etasje.

Innvendig var byggets høyde 2,5 m i kjeller og 4,0 m i 1. etasje. Byggets funksjoner var fordelt i byggets to plan; i 1. etasje lå automatsal og koblingssal. I underetasjen var det plassert verksted, spiserom, fyrrom, batterirom, kabelinntak, tavlerom for betjening og reserveaggregat. Utvendig trapp ga direkte adkomst til kabelinntak fra sørøst, samt gang og garderobe innenfor hovedadkomsten via trapp fra 1. etasje i øst.

Innvendige materialer er i hovedsak preget av byggets konstruksjon med armert betong og Siporex. Innvendig trappeløp i plasstøpt terrazzo i rødlig tone med hvitlakkert rekkverk og blå håndløper i gummi eller bakelitt.

Figur 3-7 Illustrasjon som viser den opprinnelige tenkte plassering over dagens situasjon (kilde: byggesak/Asplan Viak-kartet/illustrasjon Asplan Viak). Våningshus som måtte flyttes grunnet endring av plassering sees omtrent midt i bildet, med egen avkjørsel fra Stadionveien (kilde: Byggesak, Bergen kommune).

Grunnmuren ble satt direkte på jord og fjell, med kjeller delvis under terreng. Det var etablert drengrofter rundt huset med hovedkloakk og vann med tilknytning til offentlige ledninger. Grunnmuren ble isolert med asfaltapp, og innvendig himling over apparatrom og koblingsrom ble isolert med to lag steinullmatter. Det var opprinnelig søkt om å bruke «rød takpapp» til takteking. Søknaden ble avslått. Bygningsrådet skrev: *“Bygningsrådet finner at papp som takteking er lite tiltalene for en så lav bygning i slike omgivelser det her gjelder. Det må derfor gåes over til annen tekning av mere varig og tiltalende art”*. På opprinnelige tegninger vises bygget med lavere takvinkel ved bruk av takpapp, enn det som ble bygget. I brev fra Peter Andersen datert 18. mars 1959 skriver han: *«Idet jeg henviser til konferanse samt til tidligere godkjente tegninger, søkes herved om tilladelse til å heve taket således som vist på det vedlagte sett fasadetegninger. Forandringen fremkommer fordi man ønsker å unngå papptak. Etter innhentende priser blir det for kostbart å tekke taket med kobber, og man har derfor tenkt å anvende røde hollandske eller belgiske panner.»* Ny søknad som omfattet heving av taket og tekking med hollandske røde panner ble innvilget.

En luftelyre lå midt på mønet for avtrekk fra WC og rom for reserveaggregat. En pipe var plassert i bygningens nordvestre del for fyringsanlegg m/ ventilasjonsavtrekk.

Figur 3-8. Utsnitt fra foto tatt i 1962. Widerøe's flyveselskap A/S Kilde: Billedsamlingen, UiB.

3.2. Endringer

1958: Opprinnelig bygg oppført.

1959-1980:

Det er ikke omsøkt noen endringer i denne perioden

1980/1981:

I desember 1980 foreligger en ny byggetillatelse fra televerket, Bergen Teleområde, i Stadionveien 2, gnr. 54, Bnr. 392, der det søkes om byggetillatelse for et nytt tilbygg av telehus som skal benyttes til ny automatsentral. Arkitekter var Peter Andersen, Johan L. Andersen og Kjell H. Irgens. En noe revidert byggesøknad ble godkjent i november 1981.

Før igangsettelse ble det søkt om endring av tegninger. Takutformingen ble endret fra saltak til valm i søndre gavl, etter samråd med Riksantikvaren. Fasade mot sørvest og gavl nord fikk en litt endret utførelse og plassering, og vinduer mot sør ble utført med trådglass etter krav fra brannvesenet, tilsvarende eksisterende bygg.

Bebygget grunnareal på eldre bygg var 203 m², og for ny bebyggelse 292 m². Samlet sett var ny bebyggelse 495m². Det ble videre søkt fritak om 8 meters grense fra nabobygget innenfor samme tomt, nå brukt som speidernes hus, samt fritak for avstand til kommunal vei og atkomst. Fylkesmannen innvilget fritak fra grensene. Den nye automatsentralen står delvis på samme eiendom som det første byggetrinnet og delvis på eiendommen til speiderhuset (den gamle messebygningen fra krigens dager. Tilbygget ble oppført med én etasje og kjeller. Loftet var forutsatt ubenyttet. Dette var en standard utførelse for en rekke andre bygg for televerket.

For nybygget ble grunnmuren av betong støpt direkte på grunnen (fjell). Tomta ble sprengt ut og fylt med 5 cm sand, 10 cm pukk og 30 cm kult, og isolert med isopor mot grunn. Hovedkloakk og vann ble forlenget fra første byggetrinn og påkoblet offentlige ledninger, og mekanisk ventilasjon. Den nye bygningen ble bygningen ble oppført med yttervegger av plassbygd betong med innvendig isolering av Siporex i kjeller. Utvendig sokkel under terreng ble dekket med Platon plater (knotteplast) til omtrentlig 2,1 m høyde, og puss på yttervegg videre opp til gesims, overgang med L-formet plastlist.

Etasjeskiller ble etablert som trebjelkelag med brannherdig underkledning, gipsplater og mineralullisolasjon. Innvendige dører ble utført som B30-dører unntatt dør mot aggregatrom i kjeller, som ble utført med B60-dører. Innvendige vegger ble oppført som lettvegger, iht. brannklasse B30.

Vinduer var plassert i fasaden som hele vindusbånd. Byggets gavlside har ingen vinduer, men har et felt med liggende kledning opp til gesimsen. Langsidene har et vindusbånd som strekker seg over hele byggets bredde, med unntak av to brudd mot sør.

Vindusbåndet runder også hjørnene mot eksisterende bebyggelse. Mot sør er det et mindre kvadratisk vindu i trappeløp, samt to inngangsdører med sidefelt. Mot nordøst er det et mindre vindusbånd i kjelleretasje i hjørne av bygningen mot eksisterende bygg. Vinduer er plassert høyt oppe på fasadene, trolig kun for lysinnslipp og utsyn innenifra. Yttertak i trekonstruksjon med tekking av takstein tilsvarende eksisterende bebyggelse, ca. 11 graders helning.

Innvendig planløsning bestod av aggregatrom, ventilasjonsrom, batterirom, kraftrom, lager, samt hovedinngang ved bøttekott, tavlerom, garderobe og dusj for menn, toalett samt spiserom med tilhørende kjøkken. I byggets kjeller var det teknikerrom, C.P.U rom og kontrollrom med nedforet himling, samt datagulv over 20,5 cm oppføring på de to sistnevnte. I byggets østlige del er det plassert transmisjonsrom med utsparinger, og mot vest automatsentral.

Takformen på det eksisterende bygget ble endret fra valmet på begge sider, til en speilvendt versjon av det nye bygget der valm i sør nå møtte gavlveggen til tilbygget, og ble endret til saltak på den siden.

Under påbygging i 1981 ble det i eksisterende bebyggelse satt inn nye stendere mot sør hvor byggene ble koblet sammen, samt nye gulvbord. Det som tidligere ble benyttet som fyrrom ble nå endret til ventilasjonsrom, og byggene ble elektrisk oppvarmet.

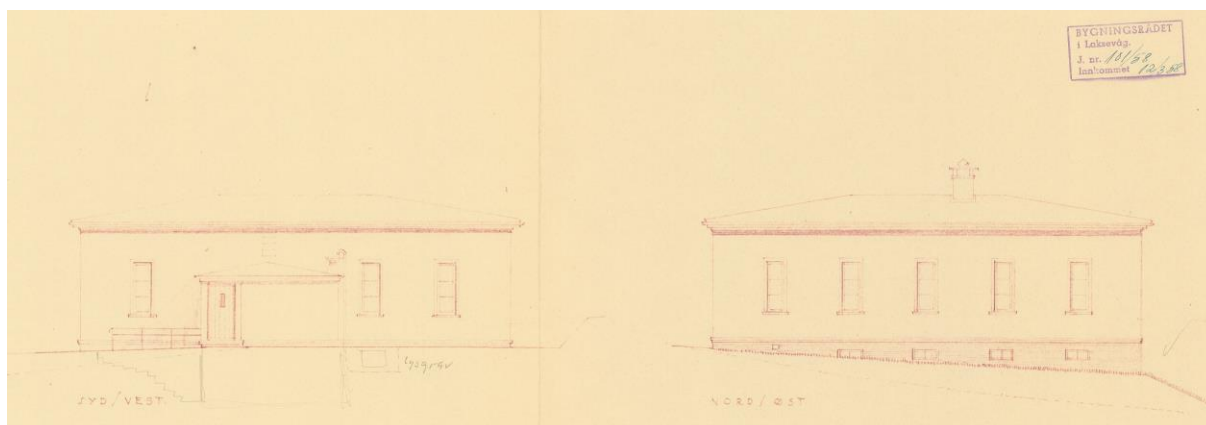
1981:

I november 1981 ble det søkt om ombygging av ventilasjonsanlegget med nytt anlegg i kjeller.

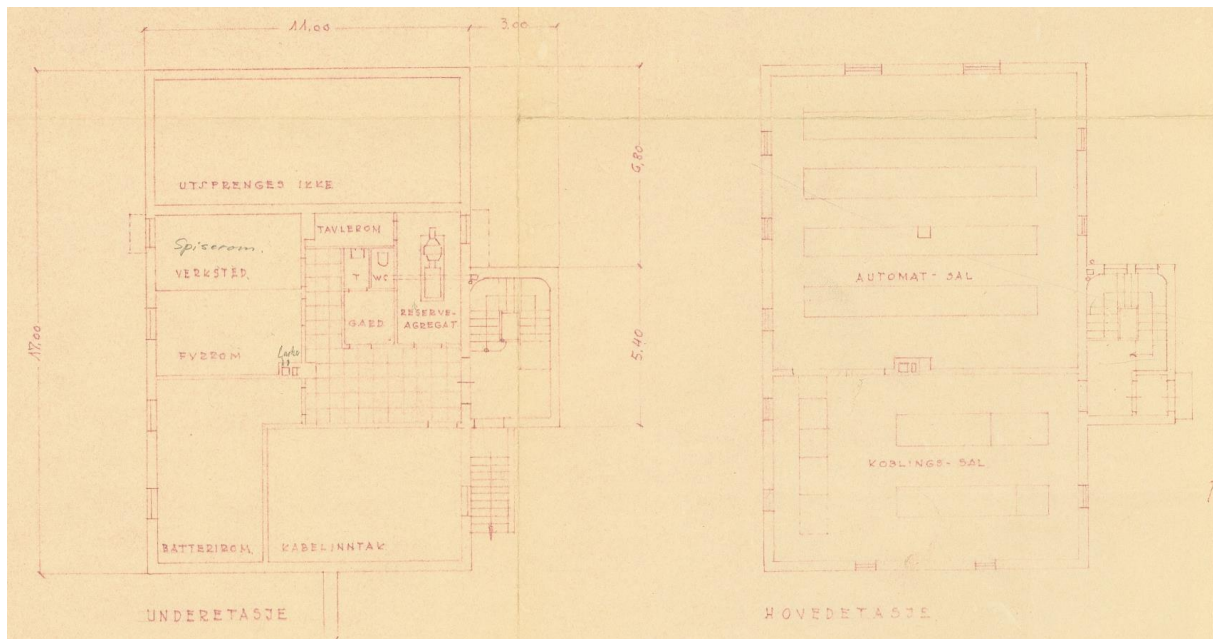
Ventilasjonsanlegg ble installert på loftet i tilbygg og i eksisterende bygg. Kanal for havaritrekk ble ført ut gjennom tak. I trappeløp ble det lagt inn lydfelle i sjakten, samt kjøleledning. En del av vinduene til den opprinnelige automatsentralen ble bygget om med utkast/vifter i øverste rute. Det skjedde trolig som del av ombyggingen i 1981.

Etter 1981:

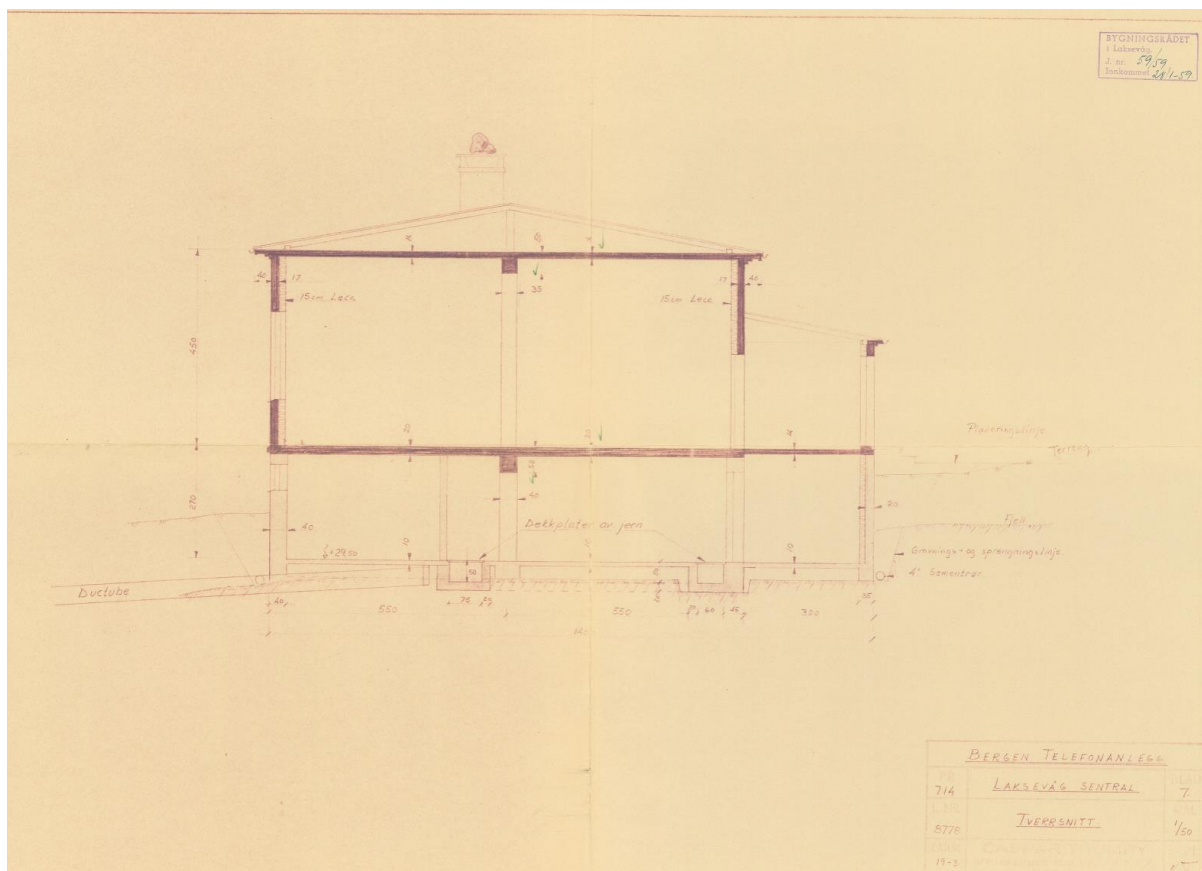
Det er ikke omsøkt noen endringer i denne perioden

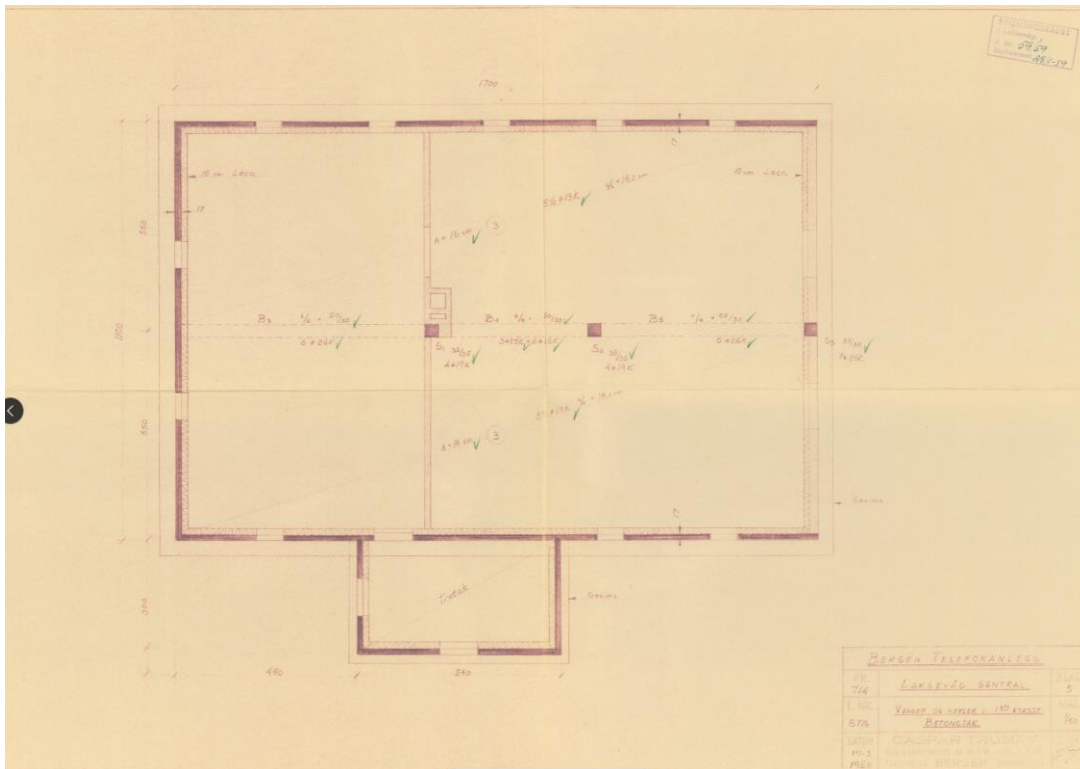
Figur 3-9. Fasader, tegning 1958 (kilde: Byggesak, Bergen kommune)

Figur 3-10. Plantegning med inndeling av rom, tegning 1958 (kilde: Byggesak, Bergen kommune)

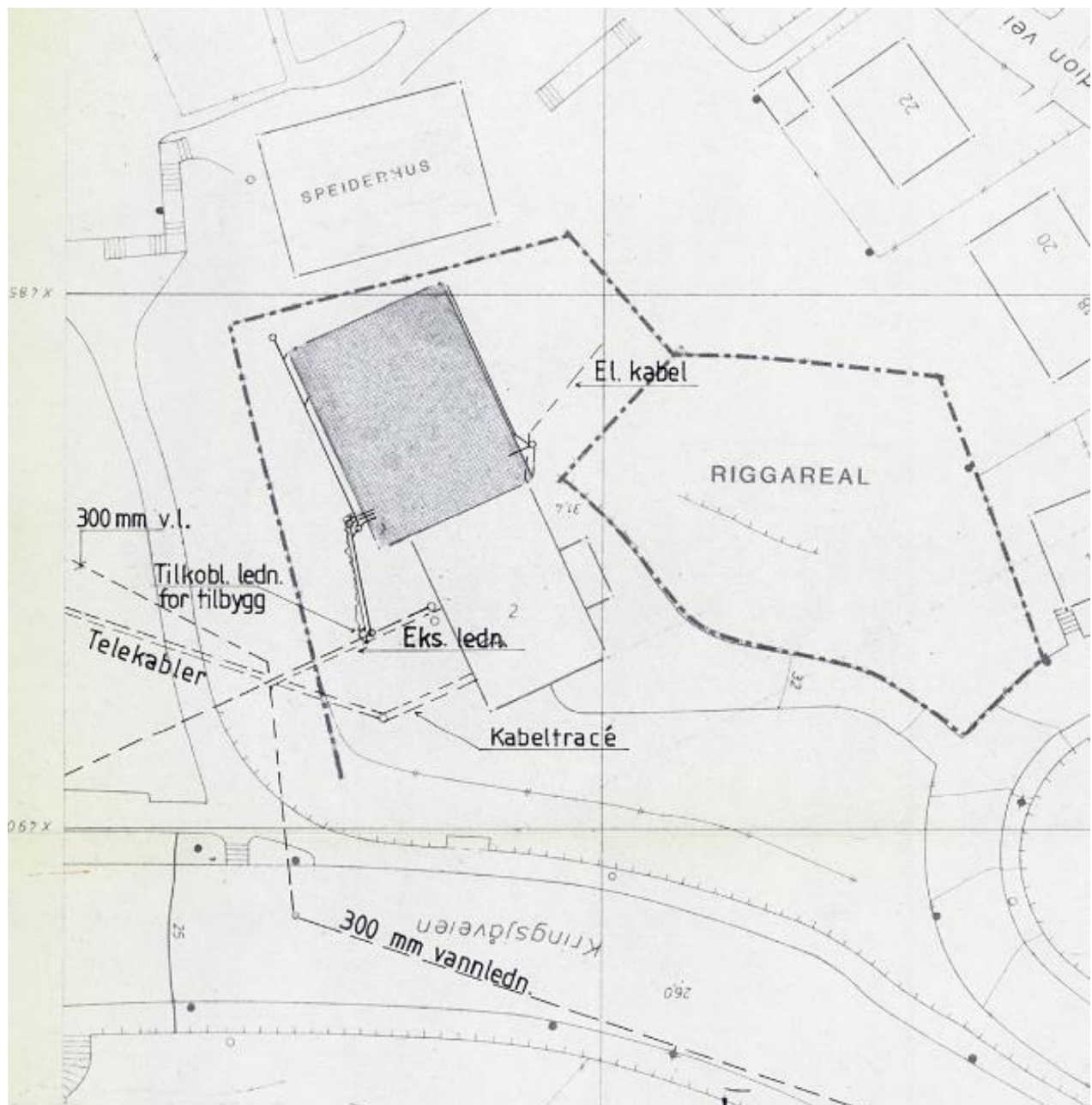
Figur 3-11. Tverrsnitt av bygg, med kulverter i kjeller vist i kjellergulv, 1959 (kilde: Byggesak, Bergen kommune)

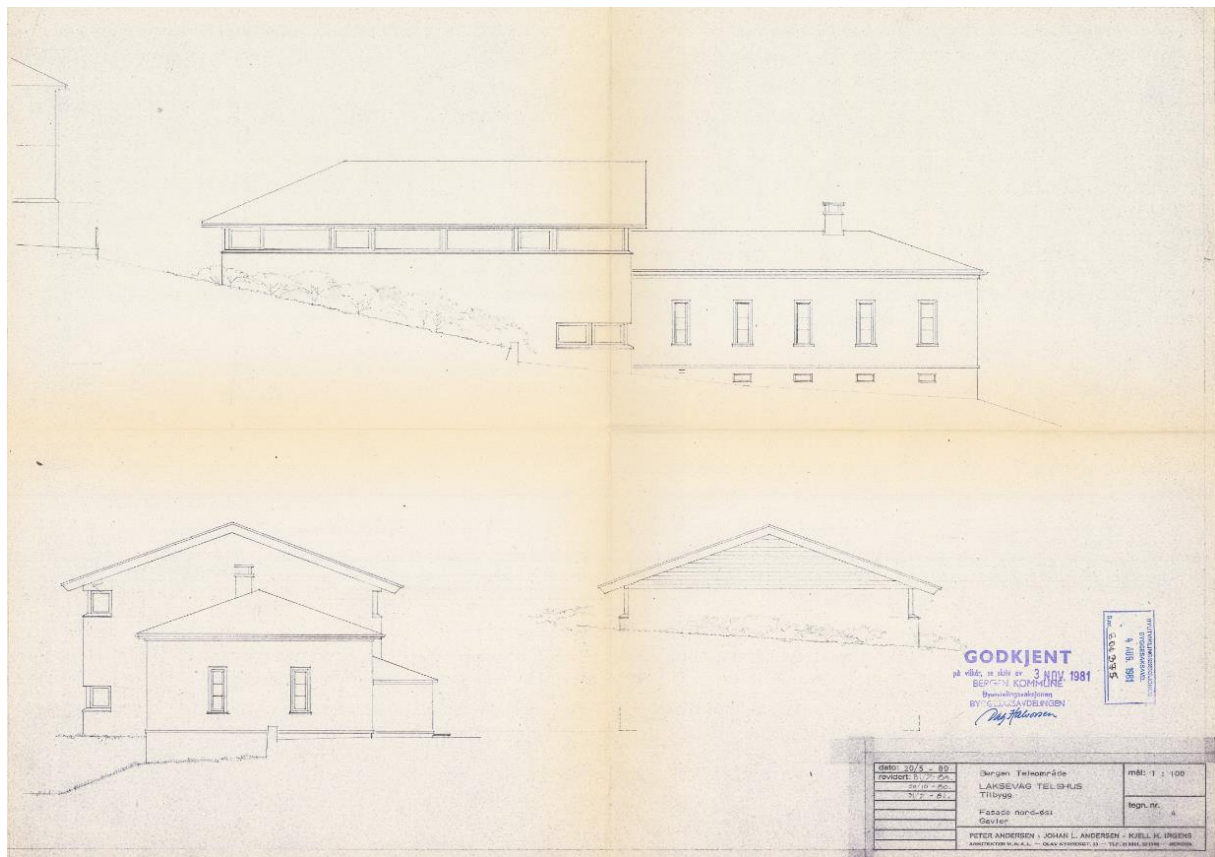
Figur 3-12. Plantegning med statiske beregninger for yttervegger og bærende konstruksjoner, 1959 (kilde: Byggesak, Bergen kommune)

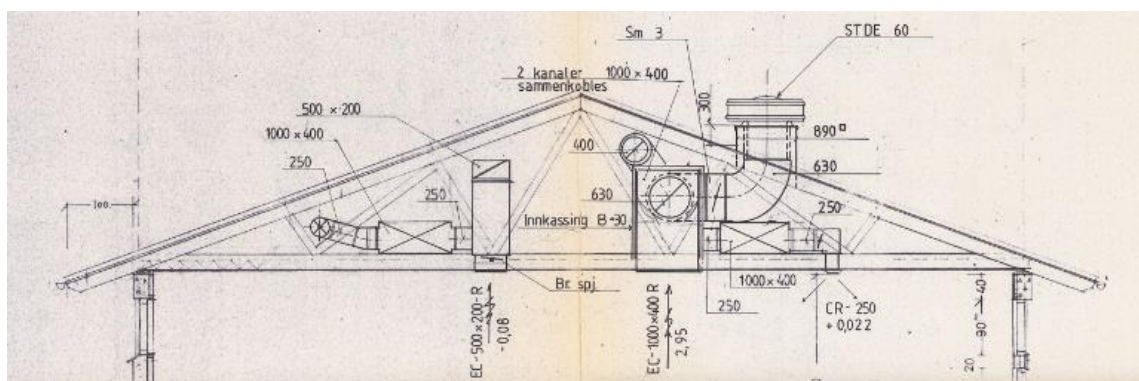
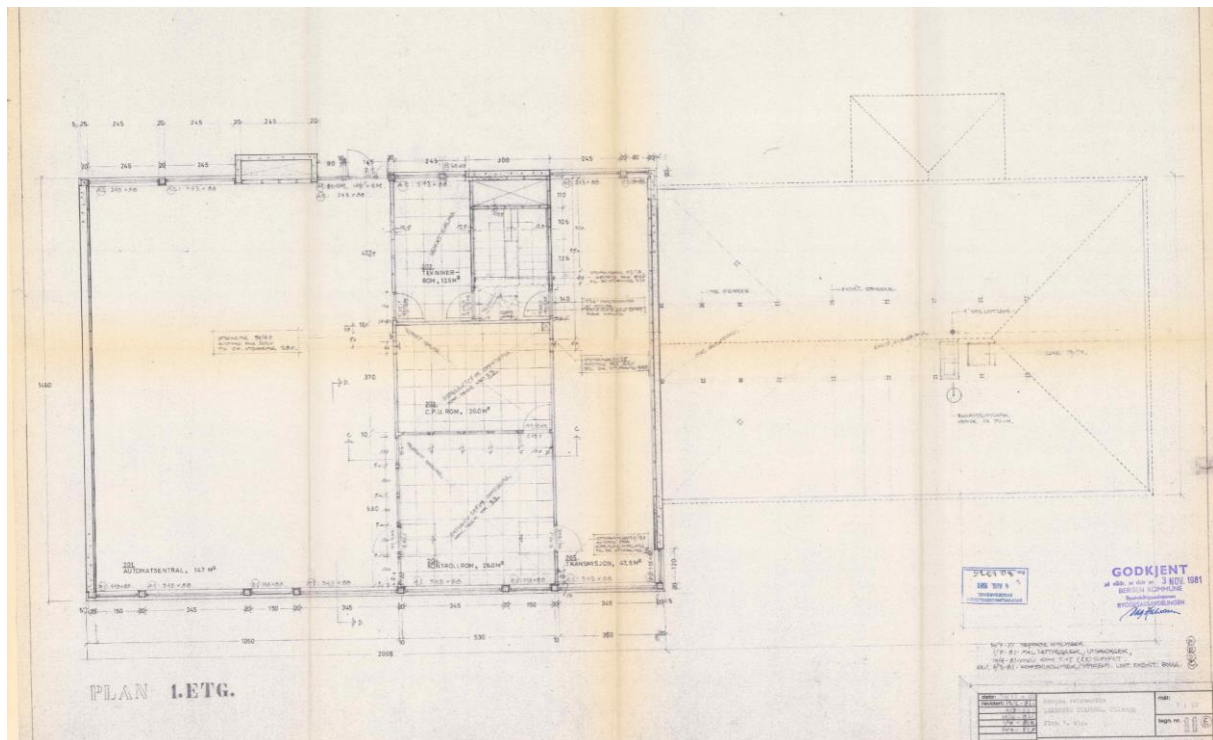
Figur 3-13. Flyfoto etter 1980 (kilde: askeladden/RA)

Figur 3-14. Situasjonsplan for tilbygg med tilkobling til infrastruktur. (Kilde: Byggesak)

Figur 3-15. Fasadetegninger tilbygg (kilde: Byggesak, Bergen kommune)

Figur 3-16. Planløsning 1. etasje tilbygg og takplan opprinnelig bygg (kilde: Byggesak, Bergen kommune)

4. Foto

Bilder er tatt desember 2024

Figur 4-1. Stadionveien 10 sett mot sørvest

Figur 4-2. Tilkomst fra nordvestsiden av tomten

Figur 4-3. Stadionveien 10 i høyre bildekant. Damsgård hovedgård til venstre. Bilde tatt mot sør

Figur 4-4. Stadionveien 10, opprinnelig bygg, fasade mot øst

Figur 4-5. Stadionveien 10, opprinnelig bygg, fasade mot vest

Figur 4-6. Stadionveien 10, opprinnelig bygg, fasade mot nord

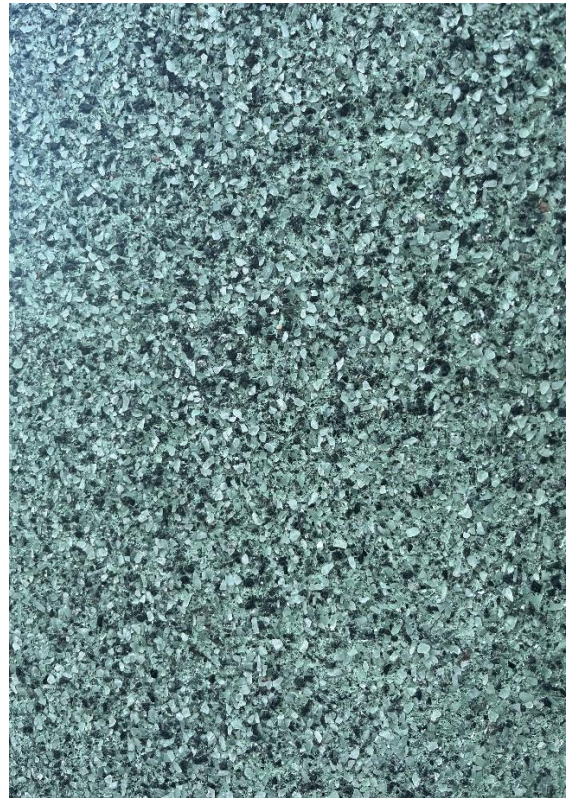
Figur 4-7. Hovedinngang i det opprinnelige bygget

Figur 4-8. Vindu

Figur 4-9. Vindu

Figur 4-10. Puss

Figur 4-11. Trappenedgang til kjeller

Figur 4-12. Trappenedgang til kjeller

Figur 4-13. Overgangen mellom opprinnelig bygg og tilbygg. Fasade mot øst

Figur 4-14. Tilbygg, nordøstre hjørne

Figur 4-15. Tilbygg vestre fasade. «Speiderhuset» i høyre bildekant

Figur 4-16. Tilbygg, øvre inngang i vestre fasade

Figur 4-17. Tilbygg og nedre inngang i vestre fasade

Figur 4-18. Tilbygg, vestre fasade. «Speiderhuset» i bakkant

Figur 4-19. Tilbygg østre fasade

Figur 4-20. Tilbygg, sørside

Figur 4-21. Tilbygg, sørside

Figur 4-22. Tilbygg med opprinnelig bygg i bakkant, østre fasade. Bilde er tatt fra stien opp mot Damsgård

5. Avslutning

Automatsentralen har fungert som samme arbeidsplass i mange år, og fortsatt er det ansatte innom. Byggenes arkitektur har ikke gjennomgått noen større endringer siden byggeår. På første byggetrinn er det byttet inngangsdør til en enklere versjon i stål uten speil eller detaljer. Utvendig er det også kommet noen inngjerdinger for utstyr. Alle vinduene er antatt originale, og taket er byttet, trolig på 1980-tallet. Innvendig er ulike rom malt, opprinnelige gulv dekket til, og i kjeller er det saltutsprenginger i innvendig puss. Ellers ligger begge byggetrinnene der nærmest uberørt med både kabler, hendler, maskiner ol. intakt. Historisk teleteknisk infrastruktur vil forsvinne i takt med at kobbernettet saneres.

Det vurderes at den opprinnelige automatsentralen har verdi som et teknisk kulturminne, og er et bygg med arkitekturhistoriske kvaliteter som speiler etterkrigsmodernismen i Bergen. Bygget er også en representant for telekommunikasjonshistorie i Bergen, og er en del av byutviklingen Laksevåg hadde i etterkrigstiden.

5.1. Historisk lesbarhet og egenverdi

Automatsentralen fremstår som lite endret i utforming, funksjon og materialitet. Bygget er ennå delvis i drift, med få endringer innvendig fram til dags dato. Utvendig er den største endringen tilbygget fra 1980. Tilbygget ble utformet med hensyn til eksisterende bygg, i en tilpasningsarkitektur med tilsvarende visuelle kvaliteter som det opprinnelige bygget, og var en videreføring av automatsentralen. Tilbygget kan leses som en utvidelse som speiler samtidsarkitekturen, som en del av en kontinuerlig drift og bygningshistorikk til automatsentralen. Samtidig forringer tilbygget de arkitekturhistoriske verdiene til den opprinnelige automatsentralen, da det både er høyere og større enn det opprinnelige bygget. Tilbygget endret automatsentralen fra 1958 fra et frittstående bygg med en arkitektonisk helhet, til en del av et kompleks. Materialkvaliteten til automatsentralen med mineralittpuss og stålvinduer ble i tilbygget redusert til «vanlig» puss og aluminiumsvinduer. Lesbarheten til automatsentralens nyklassisistiske fasader ble redusert ved utvidelsen. I tillegg ble takutformingen endret fra valmet på alle sider til delvis valmet.

Figur 5-1. Automatsentralen i 1962. Her sees den som en del av det umiddelbare bygningsmiljøet den var en del av ved oppførelse (kilde: Marcus/UiB)

Figure 5-2. Automatsentralen i 1963, her i et utvidet fugleperspektiv. Byggets arkitektoniske kvaliteter kan sees i sammenheng med nyere bygg fra mellomkrigs- og etterkrigstiden med tilsvarende kvaliteter, slik som valmet tak og pusset fasade. (kilde: Marcus/UiB)

Det eldste bygget fra 1960 er en representant for tidlig etablering av automatisering av telekommunikasjonen midt på 1900-tallet, da det ble langt vanligere å ha telefon i private hjem. Automatsentralene førte til at man ikke lenger var avhengig av manuell fordeling av samtaler, «svitsjing». Automatsentralen på Laksevåg er en av flere slike automatsentraler etablert i Bergen på omtrent samme tid. Siden sentralen på Sletta er ganske lik den i Laksevåg, er de trolig oppført etter samme tegninger og / eller av samme entreprenør. De er begge lite endret fra byggeår, både ut- og innvendig, og har derfor en høy egenverdi og lesbarhet for sin tid og funksjon. Kun automatsentralen på Kronstad er prioritert i *Verneplan for Telenors bygninger og installasjoner* (1998).

Automatiseringssentralen i Laksevåg ligger tilbaketrukket i randsonen av den store åpne grønne flaten ved Damsgård i en grønn lunge. Beliggenheten og at bygningen er gitt en grønn fasadeflate, gjør at bygget framstår nedtonet og diskret i et miljø der Damsgård hovedgård har hovedfokus i landskapet. Beliggenheten gjør også sitt til at bygget er lesbart i forhold til de nære omgivelsene rundt.

5.2. Sårbarhet og potensiale

Det ligger et potensiale i en tilbakeføring av den eldste bygningen ved at tilbygget rives. Samtidig er det en utfordring at betong, mineralittpuss og opprinnelige vinduer er tilnærmet støpt sammen, og det vil være vanskelig å gjøre endringer eller inngrep uten av verdier går tapt. Både fasader og interiør; der utvendig mineralittpuss, vinduer og detaljer, og innvendig plaststøpt terrazzo, eldre tekniske installasjoner, trappeløp og detaljer i vinduer innvendig fortsatt er inntak og derfor sårbare for nye tiltak. Det vurderes at taket, som allerede er bygget om, har største potensiale for endring eller tilbakeføring.

Tilbygget fra 1980 har kulturhistorisk verdi som en del av automatsentralen sin historie, og viser økt behov for teletjenester. Tilbygget er oppført som en tilpasning av eksisterende bygg, og trapper i terrenget oppover. Volum og visuelle kvaliteter i materialiteten gjentas i fasadene til tilbygget, og takflatene ble bygget slik at de speiler hverandre med valmet tak på hver endegavl. Allerede i byggesøknad i 1958 nevnes det en fremtidig utvidelse av automatsentralen, som kom drøye 20 år senere.

Den opprinnelige automatsentralen har arkitektoniske og arkitekturhistoriske verdier i fasader og interiør som sammen utgjør bærende verneverdier for bygget. Tilbygget har lavere verdi. Der det opprinnelige bygget er tegnet av Peter Andersen, og har likheter med tilsvarende bygg han tegnet (slik som Adolph Bergs vei 27), er tilbygget signert «Peter Andersen - Johan L. Andersen - Kjell H. Irgens», og kan trolig ha vært tegnet av

andre enn Peter Andersen. Den søndre veggen i opprinnelig automatsentral er oppført i tegl, og ikke betong som resten av ytterveggene, og dette kan ha vært for å bygge på sentralen senere; veggen er derimot ikke revet (trolig ikke behov for det), som tyder på at det som kan ha vært en tenkt utvidelse den gang ble tegnet på en annen måte. Det er derimot ingen dokumentasjon på dette.

Automatsentralen ligger i et område som har store kulturhistoriske verdier, bl.a Damsgård hovedgård, krigsminner (dagens speiderhus), arbeiderboliger, og nærhet til Laksevåg sentrum med Laksevåg kirke.

5.3. Handlingsrom og muligheter

Med grunnlag i bærende verneverdiene for den opprinnelige automatsentralen, og områdets kulturhistoriske verdier bør følgende **prinsipper** gjelde:

1. Den opprinnelige automatsentralens eksteriør bevares /tilbakeføres, dvs. fasader, materialitet, takform, vinduer, dører, trappenedgang og fasadedetaljer.
2. Bærende verneverdier til automatsentralen bør gjenspeiles i eventuell ny bebyggelse og det kan vurderes om fasadeutforming skal speile historisk bebyggelse i området.
3. Eventuelle nye bygningsvolum på tomten tilpasses omgivelsene / arbeiderboliger, speiderhuset og Damsgård hovedgård.
4. Bevaring av grønt areal og trær øst for automatsentralen. Disse inngår i omrammingen for Damsgård hovedgård, og bør bevares.

Med grunnlag i bærende verneverdier for den opprinnelige automatsentralen, og områdets kulturhistoriske verdier, bør følgende **muligheter** vurderes videre:

- Ny bruk av automatsentralen som en del av område/reguleringsplan
- Riving av tilbygget som forutsetter tilbakeføring av automatsentralen sitt valmede tak på begge sider
- Ny transparent fasade mot sør i automatsentral (der tilbygg i dag er) for økt lysinnslipp, som muliggjør ny bruk.
- Dersom nytt tilbygg: god tilpasning til opprinnelig bygg.
- Dersom frittstående bygg: tilstrekkelig avstand mellom automatsentral og nye bygg, slik at automatsentralen framstår som et frittstående bygg i opprinnelig kontekst.

Kilder

- Asplan Viak (2015), Kulturminnegrnlag – Skjøndals Eiendom As
- Askeladden. Nasjonal fornminnedatabase. Riksantikvaren. www.asketadden.no
- Bergen kommune, www.bergenskart.no
- Byantikvaren (2003) Kulturminnegrnlag for kommunedelplan Puddefjorden
- Byantikvaren (2017), Kulturminnegrnlag - Strategisk planprogram for Laksevåg
- Byantikvaren (2022), Kulturminneplan for Bergen kommune, «Identitet og særpreg»,
- Byantikvaren sine nettsider.
- Espeli, Harald (2024). Telefoniens historie i Norge: ingeniørene hadde en betydelig rolle. [Tekna Magasinet 21. mars. 2024](#)
- Fossen (1986), Laksevåg bind II,
- Kommuneplanens arealdel for Bergen kommune vedlegg 4 Utfyllende informasjon til hensynssoner for bevaring kulturmiljø (H570), § 35.5 KPA, 2018.
- UIB – billedsamling, *Marcus*
- Nera Museum, [nettsider](#), brukt desember 2024.
- Nummeropplysningens kartsider, www.1881.no
- Norsk telemuseum, telemuseum.no nettsider brukt desember 2024
- Sedal, P og Sperbund, H (2007) Krigsminner i Hordaland fylke 1940-45, upublisert manuskript.
- Telenor.no [Kronologi](#), nettsider brukt desember 2024
- Wiksøl, R (red), Brand, D, Ellefsen, T og Linder L 1998. Historiske linjer. Verneplan for Telenors bygninger og installasjoner

